

UOT:82-09.

**QƏRBI AZƏRBAYCAN BÖLGƏSİNİN AŞIQ YARADICILIĞINDA
BAŞ GEYİMLƏR***Piriyeva Leyla**Gəncə Dövlət Universiteti*leyla.piriyeva@gdu.edu.az, leyyaw82@mail.ru

Xülasə: *Qərbi Azərbaycan aşıq poeziyasının dili maddi və mənəvi mədəniyyətimizin estetik təkamülünü əks etdirir, zəngin qaynaqlardan biridir ki, bu da daha xalq həyatının və məişətinin sosiomədəni əhəmiyyətini təsdiq edir. Bu, insanların sosial xarakterlərinin, hadisələrin təsviri vasitəsilə aşıq yaradıcılığında əksini tapır. Bu bölgədə Aşıq Abbas, Aşıq Cəlil, Aşıq Fətulla, Aşıq Qəhrəman, Aşıq Behbud, Aşıq Ali, Aşıq Ələsgər, Aşıq Bəhmən Göycəli, Növrəs İman kimi dövrünün məşhur aşıqları yaşayıb-yaratmışlar. Bu aşıqların dilinin leksik zənginliyini ifadə edən leksik vahidlərdən biri də geyim adlarıdır. Geyim adları xalqın məişət-mərasim mədəniyyəti, yaşam tərzini və qiymət, zövğu ilə sıx bağlıdır. Qərbi Azərbaycan aşıq şeirinin dilində ilk növbədə baş geyimlərinin polifunksionallığı (işarə, simvolik, ritual, dekorativ, estetik və s.) ilə diqqəti cəlb edir. Baş geyimləri həm də simvolik-magik işarədir. Tarixi-etnoqrafik bilgilərə görə, baş geyimlərinin adlarını bildirən leksikanın dilimizdə formalaşması uzun tarixi inkişaf yolu keçmişdir, xüsusən baş geyimlərinin Azərbaycan milli mədəniyyətində təşəkkül və inkişafı müəyyən tarixi, ictimai və sosial şəraitlə, adət-ənənələrlə, təbiət xüsusiyyətləri, mərasim və ayinlərlə şərtlənmişdir.*

Açar sözlər: ədəbi dil, aşıq yaradıcılığı, geyim adları, baş geyimləri, yaradıcılıq, bəzək.

Ключевые слова: литературный язык, ашугское творчество, название одежды, головные уборы, творчество, украшение.

Key words: literary language, ashug creativity, name of clothing, headdresses, creativity, jewelry.

Folklor etnik-milli mədəniyyət sistemində mühüm struktur vahidlərindən birini təşkil edir. Bunu şərtləndirən başlıca səbəb odur ki, folklor yazılı ədəbiyyatdan fərqli olaraq, dolayısı ilə deyil, birbaşa, bilavasitə onu yaradan mədəni subyektin etnosun təfəkkürünün, etik-estetik fəzahürü kimi meydana çıxır. [6, s.18]

Azərbaycan ədəbi dilinin və leksikasının təşəkkülündə və inkişafında tarixin saz- söz sənətkarlarının yaradıcılığı önəmli rol oynamışdır.

Qərbi Azərbaycan aşıq poeziyasının dili maddi və mənəvi mədəniyyətimizin estetik təkamülünü əks etdirir, zəngin qaynaqlardan biridir ki, bu da daha xalq həyatının və məişətinin sosiomədəni əhəmiyyətini təsdiq edir. Bu, insanların sosial xarakterlərinin, hadisələrin təsviri vasitəsilə aşıq yaradıcılığında əksini tapır.

Qərbi Azərbaycan bölgəsində Aşıq Abbas, Aşıq Cəlil, Aşıq Fətulla, Aşıq Qəhrəman, Aşıq Behbud, Aşıq Ali, Aşıq Ələsgər, Aşıq Bəhmən Göycəli, Növrəs İman kimi dövrünün məşhur aşıqları yaşayıb-yaratmışlar. Bu aşıqların dilinin leksik zənginliyini ifadə edən leksik vahidlərdən biri də geyim adlarıdır. Geyim adları xalqın məişət-mərasim mədəniyyəti, yaşam tərzini və qiymət, zövğu ilə sıx bağlıdır. Qərbi Azərbaycan aşıq şeirinin dilində ilk növbədə baş geyimlərinin polifunksionallığı (işarə, simvolik, ritual, dekorativ, estetik və s.) ilə diqqəti cəlb edir. Baş geyimləri həm də simvolik-magik işarədir.

Dingə. *Dingə* elat-tərəkəmə qadınlarının geymə (qoyma) tipli baş geyimidir, yaxud məxmərdən üzlənmiş baş bəzəyi elementidir. N.Mirzəyeva yazır: “*Dingə (ona tac da demişlər) bağlamaq üçün şaldan istifadə edilmiş və dik görkəminə uyğun olaraq belə adlandırılmışdır. Dingə çalmadan daha mürəkkəb baş geyimi olmuşdur*” [13, s.42].

Dərələyəz bölgəsində dingə «başlıq, qadınların başlarına qoyduqları bəzək» mənasında istifadə olunub.

N.Əskər yazır ki, “*dingə Ağbaba qadınlarının başlarına qoyduqları qızıl pərəkli, zərbaftalı tac*” [8, s.145].

Dingə Ağabablı Aşıq Nəsibin dilində qorunub saxlanılmış dialektizmlərdən biri kimi diqqət çəkir:

“*Dingəsi var, bəh-bəzəhli,
Örpəyi tuldən, maşallah*” [2, s.143].

Aşıq Həmzənin “Gülgəzin” rədifli qoşmasında *dingə* sözü belə işlənir:

“*Bir ayrı tam verir bişmiş, aşu,
Qolları qolbaqlı, dingəli başı*” [1, s.157].

Qıdanı qadın baş geyimidir. Ağbaba şivələrində kəlağayının bir növünün adıdır. Folklorşünas A.Ağbaba *qıdanını* “*Ağbaba – Şörəyel bölgəsində qadınların kəlağayının altından örtükləri baş örtüyü*” adlandırır [1, s.199]. T.Qurbanov isə bu sözün *kiçik baş yaylığı* anlamında işlədiyini qeyd edir. “*Adətə görə qıdanını ərə gedən qızlar (gəlinlər) qoya bilirdilər, qızlar dingə qoymurdular*” [12, s.169].

Aşıq Nəsibin aşağıdakı təcnisində *qıdanı* sözünün işlənmə xüsusiyyətlərinə diqqət yetirək:

“*Yanağı gül, başında da qıdanı,
Fələk vursun şad günümü qıdanı,
Xoş günümdə ruha verən qıdanı
Qəlbim umur, odur baxır göz elə*” [2, s.39].

Qıdanı birinci misrada Ağbaba-Şörəyel bölgəsində qadınların kəlağayının altından örtükləri baş örtüyü, ikinci misrada isə kəsmək mənasında cinas qafiyə yaratmışdır [1, s.164]. Heç şübhəsiz, ikinci misradakı *qıdmaq* müasir ədəbi dilimizdəki *qırtmaq* (yəni kəsmək) feilinin fonetik cəhətdən dəyişikliyə uğramış variantıdır

Yaşmaq. “*Müsəlman qadınlarının yad kişilərdən yaşınmaq üçün üzlərinin adətən gözdən aşağı hissəsini örtükləri örtü*” [5, c.4, s.554]. Azərbaycan etnoqrafiyasında yaşmağın tarixi-utilitar funksiyası qadının dini-sosial statusu ilə əlaqələndirilir, “*yaşmaqla qadının ağzının tutulması ona daim xatırladırdı ki, qadının kişi ilə danışmaq hüququ yoxdur. Yaşmaq üzün bütün aşağı hissəsini örtən yaylıqdır. Yaşmaq qadının üzünün ifadəsini və gülüşünü gizlədir, səsini boğan vasitə, qadının “tərbiyə edilməsi prosesinin yerinə yetirilməsi, hüquqsuzluğunun maddi simvolu idi*” [9, s.66].

Dilimizdə *yaşmaq tutmaq/yaşmaq vurmaq* ifadəsi də var. Bu ifadə Azərbaycan xalqının lap qədim dövrlərdən bəri ailədə, məişətdə həyata keçirdiyi adət-ənənə ilə bağlıdır. Gəlinlər hörmət əlaməti olaraq qayınata, qayın, yaxud nəslin ağsaqqallarının yanında başına örtüyü yaylıqla ağzını tutardı.

Yaşmaq sözünə Qərbi Azərbaycan bölgələrinin dilinin dialekt və şivələrində rast gəlirik, Dərəliyəz dialektlərdə *yaşmaq* “üzü gizlətmək üçün örtük” formasında qeydə alınmışdır [6, s.457]. Tədqiqatçılar sözün kökünü gizlənmək mənasında olan *yeşinmək/yaşınmaq* feili ilə əlaqələndirilir. Eyni mənada Ağdam, Bakı, Bərdə və Şəki dialektlərində *yaşırmaq/yaşırmaq* feili işlənir: “*–Yaşır muni bir mö:kəm yerdə(Bakı); -Papağını yaşırmişəm, get tap(Şəki)*” [4, s.543].

N.Mirzəyeva həmin etimoloji yozuma istinad edərək, belə hesab edir ki, “*yaşınmaq baş örtüyünün müəyyən hissəsi ilə üzün örtülməsindən ortaya çıxan prosesin adını bildirməyə xidmət edir. Bu proseslə bağlı yaşmaq/yaşınmaq kimi söz-terminlərin əmələ gəldiyi güman edilir*” [13, s.41-42]. Məsələn, Aşıq Musanın dilində bu tezis təsdiqini görmək olar:

“*Heç yaşınıb bizdən, yaşmaq almadı,
Bir belə ev yıxan bəxtəvər olmaz*” [3, s.39].

Ağdabanlı Qurbanın dilində:
“*Rübənd çəkib kəlağayı bürünür,
Yaşmaq altdan mah camalı görünür*” [2, s.267]

Çarşab leksik vahidi ərəbmənşəli söz olub, daha çox dini səciyyəli baş örtüyüdür, çadra mənasında da işlənir. Maraqlıdır ki, *çarşab* aşıq gözəlləmələrində kəlağaydan fərqli olaraq geyim detalı kimi xüsusi vurğulanmır. Yalnız 30-cu illərin aşıq şeirlərində sovetlər ölkəsində gedən kollektivləşmə və ateizmlə bağlı hadisələrin təsvirində qabardılır. Göycə aşığı Aşıq Musa bu münasibətlə söyləyir:

“*Sürək səfasını, gözəldi dövrən,
Çarşablar atıldı, tellər açıldı*” [3, s.496].

Dərələyəz dialektində bu söz “çərşov” – cadra mənasında qeyd olunub (книга 30 s. 435)

Ləçək. “Qadın baş geyiminin ən sadəsi ləçək olmuşdur. Ləçəyi ev işləri prosesində və eləcə də saçlara xına qoyarkən bağlamışdır” [13, s.45].

Göyçə aşıqları və el şairlərinin dilində *ləçək* sözünün *neçək*, *ləçəg/leçəg* dialekt variantlarından istifadə olunur. Məsələn, Aşıq Nəcəfin dilində:

“Çox kişilər papaq qoyar başına,

Boş papaqdan dolu neçək yaxşıdır” [11, c.3, s.234].

Yaxud:

“Bağlatdılar başımıza lap ləcəy,

Bir əlac var, o da Nəbi sayığı” [10, c.1, s.221].

Tarixi-etnoqrafik bilgilərə görə, baş geyimlərinin adlarını bildirən leksikanın dilimizdə formalaşması uzun tarixi inkişaf yolu keçmişdir, xüsusən baş geyimlərinin Azərbaycan milli mədəniyyətində təşəkkülü və inkişafı müəyyən tarixi, ictimai və sosial şəraitlə, adət-ənənələrlə, təbiət xüsusiyyətləri, mərasim və ayinlərlə şərtlənmişdir.

Hər bir bölgədə olduğu kimi, Qərbi Azərbaycan folkloru onun coğrafiyası, tarixi, bu diyarda yaşamış qədim türk tayfalarının bədii yaradıcılıq ənənələri ilə sıx bağlıdır. Qərbi Azərbaycan torpaqları hiylə və zorla qoparılib, onun yerli əhalisi olan azərbaycanlılar doğma dədə-baba torpaqlarından didərgin salındığı bir zamanda onların mənəvi irsini, folklorunu toplamaq, Qərbi Azərbaycandakı mənəvi mədəniyyətimizin öyrənilməsi və dünyaya tanıtılması sahəsində vacib işlərdən biri olmaqla, həm də siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Ağbaba, Aftandil. Ağbaba-Çıldır aşıq mühiti. Aftandil Ağbaba., Bakı: Elm və təhsil, 2012. 372
2. Aşıq ədəbiyyatı antologiyası: [3 cildə]/Aşıq poeziyası. – Bakı: c.1. – 2017.– 592 s.
3. Aşıq Musa. Əsərləri/ Aşıq Musa. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – 148.s.
4. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007.– 567 s.
5. Azərbaycan dilinin izahlı lüğət: [IV cildə]. – Bakı: Şərq -Qərb, c.4. 2006. – 710 s.
6. Azərbaycan folkloru antologiyası: [15 cild]. Dərələyəz folkloru. –Bakı: Səda, – 2006.– 484 s.
7. Azərbaycan folkloru antologiyası: [3 cild]. Göyçə folkloru. –Bakı: Səda, – 2000.– 484 s.
8. Əskər, N. Aşıq Nəsinin yaradıcılıq yolu./ N. Əskər. – Bakı: Elm və təhsil, – 2016. – 168 s.
9. Əsədli, K.Ə. Ələkbərovun tədqiqatlarında arxeologiya və etnoqrafiya elmlərinin problemləri:/tarix üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası/ –Bakı, 2011.
10. İsmayılov, H. Göyçə aşıqları və el şairləri: [III cildə]./H. İsmayılov.– Bakı: Səda, c.1. 2006.492 s.
11. İsmayılov, H. Göyçə aşıqları və el şairləri: [III cil.]/H. İsmayılov.– Bakı: Səda, c.1.– 2006.– 492 s.
12. Qurbanov, T. Ağbaba aşıq mühiti./ T. Qurbanov –Bakı: Elm və təhsil, –2014. –196 s.
13. Mirzəyeva, N. Azərbaycan folklorunun dilində terminoloji səciyyəli

HEADRESSES IN THE WORKS OF WESTERN AZERBAIJAN ASHUGS

Piriyeva Leyla

Summary

The language of West Azerbaijani ashug poetry reflects the aesthetic evolution of our material and spiritual culture, is one of the rich sources confirming the socio-cultural significance of folk life and everyday life. Ashik Abbas, Ashik Jalil, Ashik Fatullah, Ashik Kahraman, Ashik Behbud, Ashik Ali, Ashik Alesgar, Ashik Bahman Goyjeli and Novras Iman lived and worked in this region. The names of clothes are one of the lexical units expressing the lexical richness of the language of these ashugs. The names of clothes are closely related to everyday-ritual culture, lifestyle, price and taste of the people. In the language of the ashug poetry of Western Azerbaijan, first of all, the polyfunctionality of headdresses (symbolic, symbolic, ritual, decorative, aesthetic, etc.) attracts attention. Headdresses are also a symbolic-magical sign. According to historical and ethnographic data, the formation of vocabulary denoting the names of headdresses in our language has undergone a long historical development, especially since the formation and development of headdresses in the

national culture of Azerbaijan is conditioned by certain historical, social and social conditions, customs, natural features, ceremonies and rituals.

ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГОВ ЗАПАДНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА

Пириева Лейла

Резюме

Язык западноазербайджанской ашугской поэзии отражает эстетическую эволюцию нашей материальной и духовной культуры, является одним из богатых источников, подтверждающих социокультурную значимость народной жизни и быта. Ашик Аббас, Ашик Джалил, Ашик Фатулла, Ашик Кахраман, Ашик Бехбуд, Ашик Али, Ашик Алесгар, Ашик Бахман Гойджели и Новрас Иман жили и работали в этом регионе. Названия одежды — одна из лексических единиц, выражающих лексическое богатство языка этих ашугов. Названия одежды тесно связаны с бытовой-обрядовой культурой, образом жизни, ценой и вкусом народа. В языке ашугской поэзии Западного Азербайджана, прежде всего, обращает на себя внимание полифункциональность головных уборов (символическая, символическая, ритуальная, декоративная, эстетическая и т. д.). Головные уборы также являются символически-магическим знаком. Согласно историко-этнографическим данным, формирование лексики, обозначающей названия головных уборов в нашем языке, прошло длительное историческое развитие, тем более, что формирование и развитие головных уборов в национальной культуре Азербайджана обусловлено определенными историческими, социальными и социальными условиями, обычаями, природными особенностями, церемониями и ритуалами.

Rəyçi: dosent Kəmalə Əhmədova

Rus dili kafedrasının 29 noyabr 2024-cü il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 29 noyabr 2024-cü il